

HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Olca ÖNERTOY*

Özet

Bu yazıda, Türk edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Halide Edip Adivar toplumunun sorunlarını çok yönlü bir bakış açısıyla irdeleyen ilk kadın roman yazarımız olarak konumlandırılacak ve bu çerçevede, öncelikle Halide Edip'in toplumsal sorunlara yönelmesinin etkenleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Halide Edip'teki toplumsal eleştiri konusu, 'Yanlış Batılılaşma', 'Eğitim', 'Kadınların Eğitimi', 'Dinde Tutuculuk', 'Ahlâk Çöküntüsü', 'Devlet Yönetimi' alt başlıklarıyla ele alınacak; bu yolla onun bir kadın yazar olarak ne denli değişik sorunlara eğildiği, toplumdaki önemli aksaklıkları açıkça ortaya koymaktan çekinmediği vurgulanacaktır. Halide Edip'in, Batılılaşmanın yanlış anlaşılması, eğitim, din, devlet yönetimi, savaş yıllarında, yeni yönetime geçişlerde görülen ahlâk çöküntüsü, aile yapısındaki sarsıntılar gibi, yaşadığı, gözlemlediği çeşitli sorunları okura, kendi ya da romandaki kişiler aracılığıyla nasıl iletildiği de üzerinde durulacak bir diğer noktadır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Eleştiri, Yanlış Batılılaşma, Eğitim, Din, Devlet Yönetimi, Ahlâk Çöküntüsü.

Abstract

Social Criticism In Halide Edip Adivar's Novels

This article considers Halide Edip Adivar, one of the most prominent figures in Turkish literature, to be the first woman novelist to have a multifaceted outlook on social problems and strives in the first place to identify the reasons for which Halide Edip looked into these social problems. The article then goes on to categorize Halide Edip's social criticism under such headings as 'Erroneous Westernization',

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

'Education', 'Education of Women', 'Conservatism in Religion', 'Moral Decline' and 'Government' thereby underlining the vast variety of problems she tackles as a woman novelist without the slightest attempt to overlook any social shortcomings. The article will also focus on how Halide Edip uses her writing or different characters in her work to convey her experiences and observations in problematic areas such as the misconception of Westernization, education, religion, government, moral decline seen during war time and in transition phases as well as tribulations in family structure.

Keywords: *Social Criticism, Erroneous Westernization, Education, Religion, Government, Moral Decline.*

Yazınımızda, yazarlarımızın toplumsal sorunlara eğilmeleri, onları romanlarında değişik biçimlerde yansıtmaları Tanzimat döneminde başlar. Ancak kadın yazarlarımızın, bilinçli olarak ve geniş ölçüde toplumsal sorunlara eğilmelerini, romanlarında yansıtmasını başlatan Halide Edip'tir. Özellikle romanlarını yazmaya başladığı yıllarda içinde yaşadığı koşullar dikkate alınırsa, bu yönden taşıdığı önem açıkça ortaya çıkar.

Çocukluğundan başlayarak Doğu'yla Batı'yı bir arada yaşayan Halide Edip'in toplumsal sorunlara eğilmesinde, yetişme koşullarının, gördüğü öğrenimin; 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan sarsıntılar sırasında, Balkan Savaşı, İstanbul'un ele geçirilmesi, Kurtuluş Savaşı yıllarında, dahası Cumhuriyet Döneminde katıldığı etkinliklerin rolü büyüktür.

Halide Edip, Batılılaşmanın yanlış anlaşılması, eğitim, din, devlet yönetimi; savaş yıllarında, yeni yönetime geçişlerde görülen ahlak çöküntüsü, aile yapısındaki sarsıntılar gibi, yaşadığı, gözlemlediği, ilgilendiği sorunları, romanlarında okuyucularına duyurmuştur.

Yanlış Batılılaşma

Halide Edip'i en çok ilgilendiren, Tanzimat Döneminden başlayarak genellikle yazarların üzerinde durduğu Batılılaşmanın yanlış anlaşılması olmuştur. İlk romanlarından başlayarak, Batılılaşmayı günlük yaşayıştaki özentiliğe değişim biçiminde anlayışı eleştirdiği görülür. Yer yer kendisinin yaptığı, yer yer de romandaki kişilerden birine yaptırdığı eleştirilerinde ulusal değerlerimizi savunur.

Halide Edip'in üzerinde en çok durduğu noktalardan biri giyimde Batı'ya özenmedir. 1900'lü yıllarda İstanbul'un ünlü giyim mağazalarından

alınan “pahalı ama çirkin” olarak nitelediği giysileri eleştirirken genelde ulusal geleneğimizi yitirmeye başladığımız kaygısını dile getirir.

“Hazır elbise dükkânları açılalı, gramofonlar çıkalı, halkımız eski sadeliğini, milli geleneğini kaybetmeye başladı. En fakiri bile – bayramda olsun – iri Alman çocukları için yapılıp da bizim zayıf kızları kaplumbağaya benzeten, ucuz hazır bir fistan alıyor (Adivar, 1973a: 14).”

Yine alafrangalılaşıma uğruna kendini beğendirmek için aşırı süslenen genç kızların da doğallıktan uzaklaştıkları için eleştirildiklerini görüyoruz. *Tatarcık* romanındaki Zehra bu kızlardan biridir.

“Zehra'nın bileğinde büzülmüş bol, siyah tül kolu arasından beni öp der gibi uzanan eli uçları kırmızı beş ayaklı bir örümcek gibi .Yasemin kokusu, siyah tül yığını üstünde omuzlarına gömülmüş küçük bir baş, saçları yarasa kanadı gibi gerilmiş, çökük yanaklar her zamandan fazla solgun, ağız bir kan damlası (Adivar, 1978: 12).”

Bu görünüşüyle Zehra, romandaki gençlerden Recep tarafından kan emici bir yarasaya benzetilir. Giyimde, saç biçiminde yapılan değişiklikler aynı zamanda bir sosyete yaşantısı sayılır.

Alafrangalılaşıma tutkunu olan genç kızların bir bölümünün de daha çok çarşıda pazarlık etmek için Fransızca öğrenmeleri onlar için olumsuz bir puandır. Ciddi gençler böyle kızlarla evlenmekten kaçınırlar. *Raik'in Annesi* romanında bu gençlerden biri olan Siret, bu konuda yaptığı eleştiriyi şu sözlerle dile getirir.

“Kocasını bonjur diye karşılayan, Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık yapan, çocuğuna anneden önce mama dedirten kadınlarda Allah bizim gibi, kendi halinde yaşayan gençleri korusun.” (Adivar, 1973a: 14). Böyle kadınların çocuklarını da kukla gibi yetiştirmelerine, Fransızca konuşurmaya çalışmalarına karşı çıkan Siret bu çocuklar karşısında, ayağı takunyalı, ağzında sakız olan, saçları iki örgü, kapı önünde oynayan çocukları yeğler. Genç kız ve kadınlar gibi, kendisinin “apartman beyleri” dediği, son model arabalarda gezen, belli yerlerden giyinen, akşamları fraklarıyla balo ve kokteyl partilerinde gezen erkekler de Halide Edip'in eleştirilerinden paylarına düşeni alırlar. İnsanların, giyinişindeki aşırı süslenme gibi, ev döşenişlerinde de alafrangalılaşıma uğruna, sade, zevkli eşya yerine, kendi deyişiyle “*Beyoğlu dükkânlarını eve taşımış*” görüntüsü veren, abartılı, yaldızlı eşya, büyük aynalarla doldurulmuş salonlara da ısınmamıştır.

Bu, günlük yaşayışla ilgili bilinçsiz özentiler yanında, daha önemli olan Batı'dan gelen her düşünceyi kesin ve doğru olarak kabul edip kendi değerlerimizi küçümsemektir. Örneğin, mühendislik öğrenimini yurt dışında yapan bir babanın, kızlarını yanlış yetiştirmesi şöyle eleştirilir:

“Biraz da Avrupa'dan gelen her fikri kesin ve tartışmasız sözler diye kabul ederdi. Hatta Behice'nin yeni yetişen kızlarını da, Türkçe okutmayı gerekli görmemiş, Fransız mürebbiyeler elinde yetiştirmişti.

İyi kızlardı. Fakat onlar da babaları gibi, yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp, gülererek kaçıyorlardı.”

Her şeyde aşırılığa karşı olan Halide Edip, körü körüne Batı musikisine bağlanış gibi, onu tamamen ortadan kaldırmaya yönelişi de eleştirmiştir. Sosyete yaşayışının bir parçası da Avrupa'ya yapılan geziler ve yabancılara, özellikle Amerikalılara hoş görünmektir. Varsılların bir bölümü ise ahlaksızca davranışlarını alafrangalılaştırma olarak göstermektedirler. Örnekleri çoğaltılabilecek alafrangalılaştırmanın topluma verdiği zararların temelinde yatan en önemli neden “modern”in ne demek olduğunun anlaşılmasındır. *Döner Ayna* romanında roman kişilerinden birini eleştirirken bu konuya değinir Halide Edip:

“Birçoklarının ağızında ‘moderen’e çevrilen modern deyimi, Mürsel’in en çok kullandığı bir sözdü. Bununla birlikte Hanife, değil İstanbul’da hatta köyde bile bu deyimi çok işitmişti. Fakat kişiye göre anlamı tamamen değiştiği için ne demek olduğunu anlamak güçtü. Kıyafet, içki, hayvan bakımı, radyo, ekim, özet olarak her şey için bu deyim kullanılıyordu (Adivar, 1977a: 158).”

Modernlikle birlikte Batı'dan gelen özgürlük, demokrasi, kadın hakları gibi kavramların da tam olarak anlaşılmadığına dikkat çeken Halide Edip, gerçek modernleşmenin ne olduğunu *Zeyno'nun Oğlu* romanında roman kişilerinin birinin ağzından aktarıyor.

“Bu, azizim Hasan, hiç elle tutulan, görülür bir şey değil, Asriliğin ne meslekle, ne kıyafetle, ne de yaşayışla ilişkisi var. Bu yarının dünyasını, insanlığını düzenleyecek ülkünün sahipleri. Dünyanın bugünkü görünüşüne kulak asma. Sırf bir değişim çağı. Değişim çağının kargaşalığından faydalanmaya çalışan “dün”ün döküntüleri b,r takım becerikli, gözü açık, yaygaracı insanların ortasında egemen görünüyorlar. Dünün çöken dünyasını biraz daha ayakta tutmak, dağılan sofrasında biraz daha kalıp, yemek ve içmek için keyiflerine göre ad veriyorlar, kendilerine asri diyorlar. Bunlar geçici ve hastalıklı çabalar. Aslında ben dünyada yeni ve eski diye bir

şey tanımıyorum. Her zaman kuranla yıkan, iyi ile fena, çirkin ile güzel arasında sonsuz bir didişme görüyorum. Güzel, iyi, olumlu olan her şey, devamlıdır ve yarının binasının gereçleridir. Bu nedenle her çağda asri olurlar. Onlar kuracaklar, yarının sanatını yaratacaklar, kalple beynin işbirliğini sağlayacaklardır. Onlar, geçmiş insanlık çağlarının hiçbirisiyle kıyaslanmayan bilim, deney ve güçle başlayacaklar (Adivar, 1973b: 190-191).”

Eğitim

Halide Edip'in üzerinde önemle durduğu bir başka sorun da eğitimidir. Her şeyden önce, çocukların, çocukluklarını yaşamalarından yana olan Halide Edip, iyi bir eğitim ve öğretim için birinci koşulun iyi bir öğretmen olduğuna dikkat çeker. *Vurun Kahpeye* romanının baş kişisi ve idealist öğretmeni Aliye, Milli Mücadele yıllarında gittiği bir kasabada rastladığı Hatice Hanım'ı derste sigara içip, sakız çiğnediği, yazı örneği olarak öğrencilerinin önüne hep aynı besmeleyi attığı, başını kaldıran öğrencileri kötü bir şekilde azarladığı için eleştirir. Böyle bir öğretmenin doğal olarak eğitim ve öğretim veremeyeceğini belirleyen yazar, aşırı bağınazlığa bağlı din eğitimini de eleştirir. Bunun örneklerini *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* romanlarında görüyoruz. *Sinekli Bakkal*'da Rabia, çocuk yaşlarında oyun oynamasını yasaklayan dedesi tarafından yetiştirilmiştir. Tutucu bir imam olan dedesinin yarattığı cehennem korkusu, bezden yaptığı bebeğini günah gerekçesiyle ateşe atıp yakması Rabia'yı yaşamı boyunca huzursuz etmiştir. Tersine bir durumu da *Tatarcık* romanında görürüz. Yobaz bir imamın oğlu olan Safa, babasına tepki olarak dinsizliği benimser ve dinin yerine ideoloji koyar. Baskıcı din eğitimine karşı eşi boyun eğmişse de kızı ikiyüzlü bir davranışla dışarıda istediğini yaparken evde bir Müslüman kızı davranışlarında bulunmuştur. En büyük zararı gören Safa'nın içine düştüğü durumun acılığı şöyle özetlenir:

“Safa belki biraz daha acı, daha tutuklu bir örnektir. Çünkü yıllarca Hacı İbrahim Efendi'nin elinde bir kukla gibi oynatılmış, onun taassubuna karşı içinde öyle bir hınç ve kin birikmişti ki, onun abdest suyuna tükürmeye hatta seccadesine köpek sürmeye kadar cesaret etmişti (Adivar, 1978b: 156).”

Bu suçların cezası doğal olarak falakaya çekilmektir. Bu da onda eline güç geçtiğinde dünyanın ayağına falaka çekmek gibi bir hınç uyandırır.

Aşırı din eğitimiyle birlikte, ilköğretimdeki aksaklıklar da Halide Edip'in dikkatleri çektiği bir noktadır. İnsanların mantıklı düşünmeyişi bu aksaklıklara bağlayarak ilköğretimi eleştirir:

“Bugün insanların kafasını ta ilköğretimden başlayarak, birbirine uymayan beş on felsefe ile gelişigüzel dolduruyorlar. Artık hiçbir kimse, herhangi bir kaide ve ideolojiyi doğru mu, yanlış mı diye tetkike lüzum görmüyor, üstünde düşünmek zahmetine katlanmıyor (Adıvar, 1946: 72).”

Ayrıca *Kerim Usta'nın Oğlu* romanındaki doktor Kasım aracılığıyla da, özellikle fen bilimlerinde derslerin kuramsal değil, deneyim ve uygulamalara dayalı olması gerektiği üzerinde durur. Tıp öğrenimini Amerika’da yapan Kasım, bizdeki tıp öğreniminin aksayan yanlarını şu sözlerle dile getirir:

“Bizde daha fazla nazari kısım hakimdir. Orada ise, kuvvetle ve ısrarla hatta bazen mübalağaya kaçan bir tecrübe ve tetkik onların içinde bir çocuk teccüssü kadar taptazedir... Bana, yıllarca dahiliyeciler olarak insanlarla temasım, insan denilen mahlukun, hepsinin birbirinden başka olduğunu, beklemediğimiz aksülameller karşısında bıraktığımı öğretmiştir (Adıvar, 1974: 80).”

Eğitim sistemimize eleştiriler getiren Halide Edip’in bu konuyu kadınların eğitimine değin genişlettiği görülüyor.

Kadınların Eğitimi

Ülkemizde feminizm hareketinin öncüsü olan Halide Edip, özellikle *Seviye Talip* romanında bu konuya değinmiştir. Romanda meşrutiyetin ilanından sonra gelişmesi beklenen, kadınlarla ilgili etkinlikler konusunda duyulan kuşkuyu belirtir, değişik çevrelerin, kadınları kendilerine göre biçimlendirecekleri kaygısını dile getirir. Halide Edip, bu durumu eğitim, öğretim konusunda kadınlara eğilinmeyeşe bağlar ve bu konudaki düşüncelerini Avrupa’da felsefe öğrenimi yapan Fahir’le yansıtır. Fahir, tutucu kesimlerin kadınları tutsak edeceği, züppelerin de – kadınlar henüz özgürlüğü iyi kullanabilecek bir eğitim almadıkları için – kadınlara kesin bir özgürlük vermek isteyip onlara süslü bir oyuncak gibi bakacakları kaygısını taşır. Kadına arkadaş, gelecek kuşağın annesi ve eğiticisi gözüyle bakacakların, onları bu yönde yetiştireceklerin ise azınlıkta kaldığını belirler.

Kadınların eğitimiyle birlikte kadın – erkek eşitsizliği de Halide Edip’i rahatsız eden konulardan biridir. *Seviye Talip*, *Yeni Turan*, *Kalb Ağrısı*, *Zeyno’nun Oğlu*, *Tatarcık* gibi romanlarında bu eşitsizlik üzerinde duran yazar, kadın – erkek eşitliğini, kadının her konuda özgür ve bağımsız olması biçiminde düşünmemiştir.

Örneğin *Kalb Ağrısı* romanında yabancı bir kadın olan Dora’nın evlilikte erkek kadar kadının da bağımsız olması gerektiği düşüncesi yazarın sözcülüğünü yapan Hasan tarafından şu sözlerle eleştirilir:

“Eğer Dora kadın hayatını da erkek gibi serbest telakki etmese en ideal hayat arkadaşı bulacaktı. Erkeği son derece hür bırakan, parlak zekâsıyla insanı eğlendiren bu arkadaş kadın, kendisi için de aynı hakkı istemese çok iyi olacaktı (Adivar, 1976a).”

Dinde Tutuculuk

Eğitim ve öğretimi de etkileyen dinde tutuculuk Halide Edip'in romanlarında önem verdiği bir başka konudur. Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Tatarcık, Döner Ayna romanlarında bu konudaki eleştirilerini verir. Vurun Kahpeye romanında Hacı Fettah, Sinekli Bakkal'da imam İlhami Efendi, Tatarcık'ta Hacı İbrahim, tutucu din adamlarının davranışlarını yansıtırlar.

Hacı Fettah Müslümanlığı örtünmek olarak kabul ettiğinden öğretmen Aliye'yi yüzü açık olduğu çocuklara şarkı söylediği için eleştirir. Ona göre Aliye gibi olanlar “melun”dur. Onların yüzünden başımıza taş yağacaktır. İmam İlhami Efendi'ye göre ise insanlar için biri cennete, biri cehenneme giden iki yol vardır. Kendisine inananlara sürekli bundan söz eden imam için zevk ve eğlence veren her şey günahdır. Aynı çizgide olan Hacı İbrahim ise İslamiyet adına kendisinin koyduğu bir takım kuralları çevresine benimsetmek için baskı yapar.

Halide Edip, bu tutuculuğa karşı çıkanlara da yer vermiştir romanlarında. Örneğin Tosun Bey, Müslümanlığı örtünmek olarak kabul eden bir öğretmene karşı gelerek eleştirisini yaparken Aliye'yi savunmuş olur:

“Hoca Hanım, namus kadının yüzünü açıp açmaması değildir. Din de peçe demek değildir. Öyle kapalı kadınlar vardır ki, kapı arasından her türlü rezaleti yaparlar. Onun için yeni öğretmene yüzü açık diye kasabanın hücumu hiç hakkı yoktur (Adivar, 1977b: 27).”

Handan romanında da Handan, Salim Bey'den gerçek Müslümanlığı öğrendikten sonra, çocukluğunda kendisine verilen yanlış din eğitimini eleştirir. “Aylarca gecelerimde, cehenneme gidecek milyonlarca insanların işkencesi hayali nasıl bir dizi acıların kâbusu olmuştu. Ne kadar yanmış, ağlamıştım.” (Adivar, 1977b: 27)

Tatarcık romanındaki Albay Nihat'ı da dinsizliği din gibi kabul ettiği için eleştirirken, Sinekli Bakkal romanında, bağnaz bir dinci olan İlhami Efendi'nin karşısına Vehbi Dede'yi koyarak gerçek Müslümanlığı yansıtmak istemiştir.

Halide Edip'in romanlarında bilgisizlik ve dini iyi bilmemeye bağlı olarak boş inanışların insanların yaşamını etkileyişini ise eleştiriden çok

alışıl gelmiş bir yaşam biçimi olarak yansıttığı dikkati çekiyor. Örneğin Sinekli Bakkal'daki Pembe, isteklerinin tanrıya ulaşması için evliyaya başvurmayı yeğleyip, cinlerin, perilerin dirilerle sıkı ilişkileri olduğuna inanırken, Tatarcık'ta Nazmi Bey'in eşini bir başka davranışta görüyoruz. Bir şirkete üye olabilmek için kapı kapı dolaşan Nazmi Bey'in eşi, Zekeriya sofraları kurar, kocasının gömleğini bir şeyhe okutur. Ayrıca ıslık çalmanın, şeytanı çağırmak olarak kabul edilmesi, keçinin şeytanla ilişkisi olduğu düşünülerek uğursuz sayılması gibi inanışlar, bilgisizliğin, dini iyi bilmeyişin sonuçları olarak sergilenir.

Ahlâk Çöküntüsü

Halide Edip'in önemle üzerinde durduğu bir başka konu da toplumdaki ahlak çöküntüsüdür. Bu çöküşü bireylerdeki ahlak bozukluğuna bağlayan Halide Edip bu önemli konuyu da değişik yönlerden ele alarak eleştirisini yapar.

Ahlâk bozukluğunun bir belirtisi, insanlardaki eğlenceye ve sefahata aşırı düşkünlüktür. Mevut Hüküm'de, eşini, çocuğunu ihmal ederek sefahat hayatı yaşayan Sururi kendini "Papazlar gibi sekiz sene yaşamaktansa, insanlar gibi sekiz gün yaşamak daha iyidir." sözleriyle savunurken, doktor Kasım bu durumun eleştirisini yapar:

"Çapkınlık, tembellik, eğlenceye aşırı düşkünlük, bu tarafa her akşam, sinir sistemlerini alışkanlıklarla yumuşatıp öldürecek insanları döküyordu. Sakallı, sakalsız, zengin, fakir, hepsinin gözleri eğlencenin zehri ve gücü karşısında bütün memleketin belkemiği eğrilmiş, sinir sistemi erimiş gibiydi (Adıvar, 1976b: 93)."

Erkeklerdeki bu tutumun kadınları, sağlıkları bozulacak denli etkilediği belirlenirken, savaş zengini ya da eşraftan olan paralı erkeklerin de paralarına dayanarak, metres tutmaları, istedikleri kadını elde etmeyi modernlik sayarak ahlaksızlık yapmaları eleştirilir. Böyle kişilere tipik örnek Tatarcık'taki, hiçbir öğrenimi olmayıp parası bol Sungur Balta'dır. Romanda onun gibi olanlar sert bir dille eleştirilir:

"Onlarla ilgili klişe halinde deyimler meydana çıkmıştı. En çok dilde dolaşanlar, banknotla sigara yakar, metresine şampanya banyosu yaptırır... Bunların hepsi halk için bir varmış bir yokmuş şeyler.

Hangisinin varlığı bir hastaneye, bir okula, bir hayırlı işe verilmiş ki halk onları tanısin (Adıvar, 1976b: 93)."

Halide Edip'in "türedi zenginler" olarak adlandırdığı bu kişiler, ahlaksızlıklarını, para gücüyle çocuklarını sınıf geçirmeye çalışmaya, paralarını yitirmemek için ona buna dalkavukluk etmeye değin götürürler.

Halide Edip, değişik açılardan ele aldığı ahlak çöküntüsünün genişleyerek toplumsal bir boyut kazandığını belirledikten sonra, bizde ve dünyada ortak bir sorun haline gelen bu durumu ruhsal yapıdaki bozukluğa bağlar.

Döner Ayna romanında bu konudaki eleştirilerini roman kişilerinden Şemullah Bey aracılığıyla dile getiriyor. "...garaz, kin ve hiddet parmak kadar çocukların bile tutulduğu bir ruh kanseridir, bir vebadır. Bıçakla annesini, arkadaşını öldüren çocukların yaşı sekize kadar inmiştir. Vurmak, öldürmek, herkesi karalamak, saygısızlık alıp yürümüştür ve İstanbul, bir açık hava tımarhanesi haline gelmiştir..."

Ahlâk çöküntüsü aynı zamanda ailenin kutsal bir kuruluş olduğu düşüncesini de ortadan kaldırmış gibidir. Eskiden dumanı tüttüğü söylenen ocaklar şimdi birer kibrit gibi püf diye sönmektedir.

Halide Edip, ahlak çöküntüsünün bütün dünyada yarattığı sarsıntıları, Akile Hanım Sokağı romanında, o yıllarda yeni çıkan rock and roll dansıyla bağdaştırıyor. Romanın kişilerinden Nermin, yazarın düşüncelerini şöyle dile getiriyor:

"Bugün bütün dünyada her ferdin ve toplulukların, hatta milletlerin bir sallanma ve yuvarlanma buhranı içinde olduğuna inanıyorum (Adivar, 1972: 103)."

Devlet Yönetimi

Toplum bu sorunları yaşarken, devlet yönetimi bekleneni verebiliyor mu? Üç ayrı yönetim yaşayan Halide Edip romanlarında bu yönetimlerin de eleştirisini yapmıştır.

İstibdat yönetimi, Handan romanında baskı ve hafiye kuruluşu yönünden eleştirilir.

"Zaten bugünlerde, İstanbul'un bütün havasında artan basınç ve tecessüsü âdeta omuzlarımda hissedecek bir hal buluyordum. Köprüde yürürken görünmeyen bir takım gözler alımdan beynime geçip beni teftiş ediyor. Yanımdan giden adamların ağızlarında kelepçe, beyinlerinde bir çember var sanıyordum. Bütün düşünceler ve hisler İstanbul'da durmuş gibi (Adivar, 1978a: 28)."

İstibdattan duyulan sıkıntı ve bıkkınlık içinde meşrutiyet yönetimi bir umut olmakla birlikte, istenileni verememiştir. Seviye Talip romanında meşrutiyeti savunan Halide Edip, aradan bir süre geçtikten sonra Tatarcık romanında nesnel bir gözle bakarak bu yönetimin eleştirisini yapar. Ona göre bu yönetimin başarılı olmayış nedeni, ulusal egemenliğin Osmanlı karmaşığı içinde dolambaçlı bir anlam taşımasıdır. Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar,

Araplar, Türkler meşrutiyetten başka başka anlamlar çıkardıkları için bu yönetim de istenileni sağlayamamıştır.

Arkadan Cumhuriyet gelir. Halide Edip, yine aradığını bulamamıştır. Bu yönetimde de demokrasi anlayışını eleştirir.

“Adına ne dersiniz deyiniz, hepimiz memleketi demokrasi markalı bir diktatöre, yahut da hürriyet markalı bir anarşiye sürüklüyorsunuz. Bir yandan eller değişiyor, fakat aynı yumruklar birbirinden biraz farklı usullerle yeniden tepemize iniyor (Adivar, 1977a: 226).”

Sonuç olarak Cumhuriyet de fazla bir şey getirmemiştir. İnsanlar yine susturulur.

Halide Edip’in romanlarındaki, ancak ana çizgileriyle değinebildiğimiz, toplumsal eleştirilere göz attığımızda, bir kadın yazar olarak ne denli değişik sorunlara eğildiği, toplumumuzdaki önemli aksaklıkları açıkça ortaya koymaktan çekinmediği dikkat çekiyor.

Yazarın üzerinde durduğu toplumsal sorunların bir başka önemi de, bir bölüğünün güncelliğini sürdürmesi oluyor. Bu durumda biz günümüzde de sallanıp, yuvarlanmayı sürdürüyoruz gibi geliyor.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip. (1946). *Sonsuz Panayır*. Atlas Yayınevi.
- . (1972). *Akile Hanım Sokağı*. Atlas Yayınevi.
- . (1973a). *Raik’in Annesi*. Atlas Yayınevi.
- . (1973b). *Zeyno’nun Oğlu*. Atlas Yayınevi.
- . (1974). *Kerim Usta’nın Oğlu*. Atlas Yayınevi.
- . (1976a). *Kalb Ağrısı*. Atlas Yayınevi.
- . (1976b). *Mevut Hüküm*. Atlas Yayınevi.
- . (1977a). *Döner Ayna*. Atlas Yayınevi.
- . (1977b). *Vurun Kahpeye*. Atlas Yayınevi.
- . (1978a). *Handan*. Atlas Yayınevi.
- . (1978b). *Tatarcık*. Atlas Yayınevi.